

En Kadim Kader: Muhacirlik

Rumeysa ÇAVUŞ¹

Ben gurbette değilim
Gurbet benim içimde²

Özet

Modern düşünce sistemi ile yükselen ulus devletler önceleri bünyelerindeki çeşitli farklılıkları tasfiye etmeyi amaçlamışlardır. Fakat sonraları bu farklılıklara çeşitlilik olarak yaklaşmışlardır. Ulus devlet tarafından altı çizilen farklılıklar arasındaki çatışmaya ise uyumsuzluk denmiştir. Ulus devletlerin yıllardır kendi eliyle beslediği, kurguladığı uyumsuzluğun açmazlarından yine ulus devletler çokkültürcülük ile çıkmayı hedeflemektedir. Farklılıkların tasfiye edilmesi ve uyumsuzluk olarak belirlenmesi sonrasında ise farklılıkların zenginliğine vurgu yapılmasını ekonomik süreçlerden bağımsız düşünemeyiz. Bu yüzden bu makale bu zamana dek yazılmış çoğunluğun bildiği ve kabul ettiği tarihsel verilerden çok, -ekonomik faktörler ve çokkültürcülüğü de konu alan- minör bir göç tarihi denemesidir. Göçü farklı dalgalarda bire bir pratik etmiş olan Rukiye Hacıyeva ve Fatma Pehlivan'ın anlatıları esas alınarak oluşturulmuştur. Ayrıca makale göç ile ilgili genel geçer bir tespit yapma idealini taşımamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcülük, Uyumsuzluk, Göç, Ulus Devlet, Çeşitlilik, Muhacir

Immigration: The Most Ancient of Fates

Abstract

Nation-states that emerged within modern thinking at first aimed at eliminating the differences. In time, diversity became anew name for those differences. The discrepancies that were underlined by nation-states were named as conflicts. The impasse as the result of such conflicts which have been organized by the nation-states themselves is tried to be overcome through multiculturalism. Elimination of the differences, the invention of diversity, and the restoration of honour through multiculturalism cannot be considered without economic processes. Hence, this paper is an attempt to write a minor migration history within and through economic factors and multiculturalism, rather than widely-known historical data. This study is constructed with the narratives of Rukiye Hacıyeva and Fatma Pehlivan, who experienced the migration at different times.

Key Words: Multiculturalism, Conflict, Migration, Nation-state, Diversity, Immigrant

Modern düşünce sistemi ile birlikte insan, tanımlanabilir, kategorize edilebilir, istenilen şekle dönüştürülebilir bir birey olarak düşünülmüştür. Bu yaklaşım; merkezde olan belirli bir karar verici vasıtasıyla yapılmaktadır. Süreç içerisindeki pratikler, devletlerin insana dair yaklaşımını etkilemiştir. Belirli bir ulus fikri ile de bireyi tanımlama gayreti içerisinde giren modern devletler,

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans, rumeysacavus@gmail.com.

² Kemalettin Kamu'nun 'Gurbet' isimli şiirinden.

makbul vatandaş üretme hususundaki ısrarlı çabalarını 1800'lerin ortalarından bu yana devam ettirmektedir. Çabalar ise kimi zaman belirgin kimi zaman da belirsiz bir şiddete gönderme yapmaktadır. Bu türden örneklere yer vermek mümkün, ancak bu makaleye konu olan şiddet, muhacirlerin maruz kaldığı zorunlu göçe dairdir. Zorunlu göç ve makbul vatandaş üretimi, yaşanan bu pratikle beraber uygulanabilmesi güç iki ayrı kutbu nitelemekte gibidir. Teorik anlamda makbul vatandaş için, ortak geçmiş ve geleceğe sahip bireylerin üretimine dair sarf edilen çabalar, muhacirlerin anlatılarıyla esnek ve siyasi taktiklerle pratikte ret edilmiş gibi durmaktadır. Muhacir anlatılarıyla oluşturulan dilsiz bellek, ulus-devletin müdahaleci hegemonik yaklaşımına ve kültürel çeşitlilik vurgusuna inat yine yalnızca muhacirlerin anlayabileceği dilde başkaldırmaktadır. Bu dile de muhacirlerin hayat öykülerini ve göç pratiklerini içeren anlatılar diyebiliriz. Öyle ki bu anlatılar sayesinde muhacirler belirli bir öteki tanımlaması yapmaktadırlar. Sürüp giden hayat için muhatabına faydalı bilgiler sunan bu tanımlamalar, aynı zamanda geleceği de kısmen teminat altına almaktadır. Anlatılar sayesinde muhacirler, neslin devamını korumaya yönelik taktikleri de yine bu yolla kolaylıkla belirlemiş olmaktadır.

Bu bağlamdan hareket ile makalenin konusu 1900'lü yıllarda ulus-devletlerin karşılıklı olarak vatandaş değişimi sebebiyle, zorunlu göçe maruz kalan Rukiye Hacıyeva ve Fatma Pehlivan'ın anlatılarında inşa ettiği belleğin kendisidir. Ayrıca üretilen bellek vasıtasıyla, bir arada yaşam idealinin mümkünlüğü tartışılacaktır. 1956'da göç şiddetine maruz kalan Fatma Pehlivan ve TodorJivkov döneminde 1989 yılında topraklarını terk etmek zorunda kalan Rukiye Hacıyeva'nın anlatıları ile oluşan bellek, göç sonrası bir arada yaşamın gerçekliğini ve geçerliliğini sorgular niteliktedir. Dolayısıyla makalede öncelikle ulus-devlet, etnisite ve çokkültürcülük tartışmaları üzerinden bir kritik yapılacaktır. Ardından, zorunlu göç ile şiddete maruz kalan Rukiye Hacıyeva ve Fatma Pehlivan ile yapılan görüşmeler, anlatılar içindeki somut ve soyut mekânlar Michel De Certeau'nun "strateji" ve "taktik" ayrımından hareketle incelenecektir.

Ulus Kavramı Üzerine

Ulus yani latince olarak "nasci"; her ne kadar soya, ırka, kan bağı ilişkisine gönderme yapsa da milliyetçilik ile ilgili kuramlar tarafından bu şekilde kullanılmamaktadır. Bunun sebepleri arasında hiç şüphesiz biyolojik olarak saf bir ulusun var olmayacağı gerçeğinin düşüncesi yatar. Ayrıca Avrupa'nın kanlı faşist dönemine referans vermesi dolayısıyla bu tanımdan utandırılması da diğer bir sebep olarak gösterilebilir (Yıldız, 2001, s. 25-29). Ulus, kelime anlamı alanı itibarıyla aslında farklı ulusların var olabileceğine işaret etmektedir. Hâlihazırda modern devlet pratiği öncesine kadar dünya farklı birçok ulusun beraber olabildiğini tecrübe etmişti. Fakat sonrasında ulus ile etnisite birbirine karışan ifadelerle dönüştü. Bir önceki pratikte birbirinden farklı birçok etnik bir ulusun altında toplanırken, şimdi ulusların hızla "etnikleştiği" görülmektedir (Kalaycı, s. 92). Böylece yukarıda da bahsi geçen iktidar ilişkisinden doğan gerilim, iki kavram arasındaki bir hiyerarşik yapıyı kurgulamaktadır. Ulus fikri artık genel olarak, kantitatif çoğunluğa atfı yapmayı tercih ederken, aynı zamanda kitle kültürü, ortak ekonomi, yasal hak ve görev, ortak mit ve tarihi belleğin toplamı olarak görülmektedir (Kalaycı, s. 98). Böylelikle birçok alana birden atfı yapan ulus kavramı ortaklıkları arttıran bir unsur haline de gelmiştir. Çoğunluğun mutabık olduğu bellek düşman ve dostun tanımını yaparken aynı zamanda kullanılan dile, toprağa hatta kimi zaman dine bile gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla ulus kavramının kendisi, portatif bir aparat vazifesi görerek kitlelerin kabul ve inançlarının yükseldiği ortak zemini oluşturma görevini üstlenmiştir.

Ulus devletler bu tanımlamalar yardımıyla, kendi varlıklarını meşrulaştırmanın yanı sıra, kendi geçmişlerini üretirken gelecekteki düzenlemeler için yine bu tanımlamaları araç olarak

kullanılmaktadırlar. Tanımlamalar dolayısıyla oluşturulan bu araçlar, tarih yazımında ana karakterler olarak kullanılmaktadırlar. Bu durum bir tarih yazımını zorunlu kılmıştır. Yazılan bu tarihte ise dost, düşman, iç, dış düşmanların tanımlamasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla yazılan ulusal tarih, tasfiyeyi zorunlu kılmıştır. Tasfiye, kendi gibi olamayanlardan uzun vadede toprakları temizlemeyi kısa vadede ise onlardan ayrılmayı tavsiye etmektedir. Bu da göçün motivasyonlarından biridir. Buldukları topraklarda düşman olarak adlandırılan topluluk, kendinden ayrışan ve onlar üzerinde farklı yasaları işleten iktidardan kopmayı mecburi görür ardından da zaten öteki olarak görülen topluluk sınır dışı edilerek zorunlu göçe maruz kalır. Bunların tamamı elbette göçün kısmi ve yüzeysel sebepleridir. Bu da zorunlu göçe maruz kalan her muhacir yada göçmenin bilmedikleri topraklara sürüklenmesine sebep olan ulus, etnisite, milliyetçilik ve ulus devlet fikrinin gelişim sürecinin kendisidir.

Modern yaklaşım ile devlet, yapısı ve doğuşu itibariyle ulus ve ulusal gibi kavramlara sıkça atıf yapan ve onlar üzerine kurulan bir modeldir. Ulus devlete meşruluk veren ise ulus fikri ve etnisite tanımlarına bir de milliyetçilik fikrinin eklenmesidir. Bu süreçte, milliyetçilik aydınlanmanın idealize ettiği bir format ile anlamlandırılmıştır. Aydınlanmadan hareketle yapılan tanım olarak milliyetçilik, ilerleme ideali taşımaktadır. Milliyetçiliği de kullanarak gücün sahibi konumunda olan devlet, istediğini yapabilme konusunda herkesten daha fazla bağımsızdır. Modern devletin bu yapısı milliyetçilik ve ulus fikri ile beslendiğinde ise, ortak geçmişe ve geleceğe sahip bir topluluğun oluşması koşulu gerekli görülmüştür. Ortak bir toprak algısını, ortak bir kültürü inşa eden devlet kimi zaman kendini reel gösterenler ile kimi zamanda efsane ve mitlerle kutsallaştırma yoluna gitmiştir. Kahramanlık hikâyeleri, ulusun bağımsızlığı için çırpınan, diğerkam karakterlerin yüceliği vasıtasıyla üretilen ortak aidiyetler, kurgulanan vatandaşın bilinç oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Kurgulanan bu senaryoda dostun ve düşmanların tahlili ve tespiti yegane güç konumunda olan devlet tarafından milliyetçilik ideolojisi ile yapılmaktadır. Bu kurgunun geleceğe taşınması içinkimi zaman bedensel ritüellerden de faydalanmaktadır. Tüm bunlar için de devlet topraktan ve kültürden faydalanmaktadır. Yani devletin ulus kisvesine bürünmesi akıllara Arjun Appadurai'nin milliyetçi ideolojiyi fikrini akıllara getirmektedir. Appadurai'ye göre milliyetçi ideoloji toprak ve kültürün ulusallaşmasını sağlamaya çalışmaktadır(Appadurai, 2000).

Ulusun inşası sürecinde devletlerin, ortak bir kültüre olan ihtiyacı, ortak kültürün gelişimi için sarf edilen çabalar, aslında beraberinde homojenleştirici çabalar olması münasebetiyle kültürel bir asimilasyonu çağrıştırabilir. Ortak bir kültürün inşası meselesi, hakikatte belirlenen bir kültüre çoğunluğun uyması olarak görülebilir. Çoğunluğun bu kültüre uyması meselesi tersten okunduğunda farklı olanların tespit edilip ötekileştirilmesi işlemi olarak düşünülebilir. Bu işlemde farklı kültürlerin asimile edilişi ile mümkündür. Gücünü topraklarından ve ortaklıklarından inşa ettiği aygıtlardan alan devlet, Appadurai'nin de belirttiği gibi bunu milliyetçi ideolojinin sunduğu -toprak ve kültürü ulusallaştırma yöntemi ile- yapmaktadır. Modern devlet, toprağın ve kültürün oluşumunu sağlamayı amaçlarken aynı zamanda onu milliyetçilik ideolojisi ile güvence altına almaktadır. Böylece farklı zincirlerle sabitlediği gücünün devamlılığını sağlamayı hedeflemektedir.

Ulus devletin hedeflediği bu amaçlar kısmen başarılı olmuş gibi görünse de en azından makalenin de anlatılar vasıtasıyla ulaştığı kanaat bu değildir. Azınlık olsalar da muhacirler, ulus devlet politikalarının asimilasyonundan kısmen de olsa kendilerini mekânsızlıkları sebebiyle geliştirdikleri taktikleri vasıtasıyla kurtarabilmişlerdir denilebilir. Toprağın mülkiyeti üzerinden iktidarını üreten yaklaşım tarzı, aynı zamanda bireyler arasındaki statüyü temsil eden aracın da değişmesine sebep olmuştur. Eskiden aristokrasi ya da kilise maddi veya manevi zenginli-

ğin sembolü iken sonraları ulus, milliyetçilik ve toprak üzerinden tanımlanma statü belirleyicisi olmuştur(Kalaycı, 2008, s. 95). Şu haliyle doğup büyüdüğü topraklarda yabancı, göç şiddetiyle yerleştikleri topraklarda da yabancı kabul edilen muhacirler, bu statüyü kullanamamışlardır.

Ekonomik Krizi Asmak İçin Çokkültürcülük Fikri

Kavramlar bir yanıyla belirli bir karışıklığı giderebilmesi açısından sürece bağlı üretilen formlardır. Sürece bağlı olarak üretilen çözüme, tanımlamaya kilitlenmiş her kavram, ancak o koşullar ve o süreç için bir anlam ifade edebilir. Bu bakış ile beraber “çokkültürcülük” kavramının oluşum sürecinden kısaca söz etmek gerekirse; farklı kültürleri bir araya toplama gayreti ulus devlet açısından zorunlu bir amaç hâline gelmiştir. Bu zorunluluk sebebiyle farklı kültürlerle ait olan bireylerin tek ulus fikri şemsiyesi altında toplanması projesi uygulanmıştır. Tek ulus fikri, çokkültürcülük projesini tepeden inme bir analiz ile farklı kültürleri aynı potada toplamayı gerekli görmüştür. Bu gereklilik ise hiç şüphesiz bir yanıyla bireylerin ucuz emek, işgücü ile modern devletin ekonomisine katkı sağlaması olacaktır.

Kavramsal açıdan devam etmek gerekirse; sıfat olarak “çokkültürcülük” kavramı 1941 yılında bireyi yalın ve çıplak olarak yani bağısız ve önyargısız tahayyülü ile oluşan kozmopolit bir toplumun nitelendirilmesi için kullanılır (Doytcheva, 2009, s.15). Bu tanımlama ile çok kültürcülüğün vurgulanması ulus devlet politikalarının uygulandığı yeniden oluşturulan ülkeler için geçerlidir. Bununla beraber mübadele yıllarında göç almış ulus devletler kültürel çeşitlilik meselesine daha fazla vurgu yapmıştır. Nitekim teoride de Milena Doytcheva'nın az önce belirttiği gibi çokkültürcülük, yalnızca özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun ‘bütün’ bireylerin kültürel olarak tanınması projesi olarak ifade edilmektedir.

Toplumlar bu tanımlamalara kadar idealize edildiği anlamdan uzak bir çeşitlilik tecrübesi yaşamıştır. Bu tecrübenin her parçası da kuşkusuz şiddetin çeşitlerini barındırmış ve barındırmaktadır. Dolayısıyla çokkültürcülük ile ivme kazanan ve bütün dünyada tekrarlanan Alain Tourraine'nin “farklılıklarımızla eşitiz” sloganı (Tourraine, 2007, s.69) anlatılar ışığında pratik hayatta karşılık bulamadığı gibi acı tecrübeleri de barındırmaktadır. Gündelik hayatta kısmen de duygusal bir süreç olarak izleyebildiğimiz çok kültürcülüğü, bir proje olarak yeniden ekonomi tabanlı düşündüğümüzde ortaya daha farklı sonuçlar ve analizler çıkmaktadır. Ulus devletlerin kültürel çeşitliliğe karşı, tarihlerinde görülmeyen bir ilgi ile yaklaşımları konuyu ekonomik ve politik yanlarıyla da değerlendirmenin mecburi olduğu fikrini akıllara getirmektedir.

Bu mecburiyeti Arif Dirlik'in konuyla ilgili yorumlarının ardından David Harvey'in düşünceleri ile detaylandırmaya çalışacağım. Devletlerin el birliği ile destek oldukları çokkültürcülük acaba yalnızca kültürlerin “özerk” olması ve “tanınmasını” ya da bireyleri bağısız ve salt kendileri olarak düşünmeyi mi sağlıyor? Bu noktada Dirlik ve Harvey farklı düşünmektedir. Bir proje olarak çokkültürcülük bireylerin kurtarıcısı konumunda değil, devletlerin ekonomik kurtarıcısı konumundadır. Birbirinden farklı gündelik hayat pratiklerine sahip olan bireylerin arasındaki farklılıkların çeşitlilik olarak görülmesi birey olarak bir kimsenin çıkarı değildir. Devletler tarafından çeşitlilikler ile zenginlik vurgusu yapılırken zorunlu göç sebebiyle ikamet eden bir kimse çeşitliliğin zenginliğini ve saygıyı anlatmak yerine çektiği sıkıntılardan bahsetmektedir. Başlangıçta uyumsuzluk olarak gösterilen farklılıklar tasfiye edilirken sonraları aniden zenginlik olarak kabul görmesi hayli düşündürücüdür.

Böylece bu proje, mevcut dünya ekonomi-politiğinin ortaya attığı sorunları cevaplayan ve yine mevcut ekonomi-politiğin karşılaşması muhtemel güçlüklerin çokkültürcülük ve uyumsuzluk analizi gibi nosyonlarla çözülmeye çalışılmasından ibaret olabilir. Yaşanan ekonomik buh-

ranlara alternatif bir çıkış kapısı olarak kültürel çeşitlilik dolayısıyla zenginliğe atf yapıyor gibidir. Bu noktada çok fazla meşhur olmasa ve akademik anlamda ciddiye alınmasa da Arif Dirliğe atf yapmak mecburidir. Buna önemli bir örnek olarak The Harvard Business Review'in ulusötesileşmenin ve çokkültürcülüğün en başta gelen ve (Birleşik Devletlerdeki) ilk savunucusu olması manidardır. (Dirlik, 2005, s. 121). "Harvard Business Review" in manidarlığını daha da artırarak, review'in sürekli yazarı olan ve kapitalist dünya ekonomisinin içindeki gelişmeleri "akıllıca" analiz eden ve "sınırları olmayan ekonomi"yi savunan Robert Reich'in Başkan Clinton'ın en yakın arkadaşlarından biri olması Dirlik tarafından tesadüf kabul edilmemektedir.

Böylece Dirlik çokkültürcülükte yaşanan bu mühendisliğin postkolonyal ile aynı paralel üzerinde olduğunu savunur. Söylem olarak vurgulanan çokkültürlü olma hali, var olan bu projenin Avrupa merkezliyetçiliğin kapitalizm ile bağının ifşası konumundadır. Bu ifşayı da desteklemesi bakımından David Harvey'in büyük guru ekonomistlerin vardığı noktayı G8 üzerine yaptığı bir konuşmadan bulabiliriz. Konuşmada 1987 krizinin çözümünde diğer uluslarla beraber hareket edilmesinin zorunluluğundan söz edilmektedir. Ekonomik olarak yaşanan bir sıkıntının aşılması diğer uluslar ile mutabakatı zorunlu kılmaktadır.

1987'deki borsa çöküşünün başlangıcında, bilirsiniz Kara Pazartesi... İşte 1987'deki bu dönemde ve sonrasında... 1987'de olup biteni nasıl anlamalı? Minvalinde soruların sorulduğu "büyük adamların" katıldığı toplantılar yapıldı. Bir ekonomist olarak onlarla aynı fikirde olamazdım ancak ortaya çıkan bir şey vardı. Bu da gayet herkesin uzlaştığı bir şekilde, ABD'nin artık tek taraflı karar alacak konumda bulunmadığı ABD'nin tek başına bu türden bir kriz ile öyle kolay kolay baş edemeyeceği ve bu durumun uluslararası anlaşma ve eylem gerektirdiğiydi.³ (Harvey, 2011)

Buradan da anlaşılacağı gibi tarih yazımında düşman olarak kodlanan uluslar, ekonomik açmazlarda ihtiyaç duyulabilecek kurtarıcılar olarak görülmektedir. Öncesinde düşman olarak adlandırılan iki ulusun bu krizi aşabilmesi için ise devletlerin artık kültürel farklılığa değil kültürel renk ve çeşitliliğe atf yapması gerekli görülmektedir. Hem uluslararası düzlemde hem de ulus içi ekonomik adımlarda bu gerekli görülmüştür. Zira kültürel farklılık dolayısıyla çeşitliliğe yapılan gönderme ile devletler bünyelerinde farklı aidiyetlere sahip ve yaşadıkları şehirde tutunmaya çalışan bireyleri kolayca ucuz işçi olarak görüp, çalıştırabilmektedir. Çünkü ihtiyaç sahibi ve yeni bir yaşam alanında ayakta durmaya çalışan kimse hali hazırda ikamet eden bir kimseden daha az ücrete daha çok çalışabilir. Gerçekliğini kabule zorlayan bir kent efsanesi olarak muhacirlerin çok çalışkan olmaları gibi. Ayrıca bu hali hazırda ikamet eden bireyler arasındaki rekabeti de teşvik eden bir yapının oluşmasına katkı sağlar. Tüm farklılıklarına rağmen bireyler ortak bir ekonomik çevrede rol alırlar.

Farklılıkların belirgin bir biçimde tartışıldığı toplumlarda ise ucuz iş gücü sahipleri ikamet edecekleri yeni yerler aramaya başlayacaktır. Dolayısıyla farklılıkları belirginleştirmek ve öteki fikrini beslemek bu şekilde düşünülünce ekonomik anlamda devletlere katkı sağlamamaktadır. Devletler tarafından tepeden inme ifadelerle farklılığın zenginlik olduğu vurgusu pratik hayatta, hayatın içinde daha farklı işlemektedir. Bu durum makalenin oluşmasına büyük oranda katkı sağlayan iki minör tarih denemesi ile gösterilebilir. Böylece farklılıkların zenginliği çağrıştırmaması durumu devlet söyleminden farklı olarak pratik hayatta nasıl duruyor anlayabiliriz. Ayrıca devletin kendilerinin farklılığına ne derece ehemmiyet verdiğine olan inançları ve devlete olan güvenlerini de fark edebiliriz.

³ David Harvey'in konuşmasından alıntılanan bu pasaj, Ömer Faruk Peksöz tarafından bu makaleye mahsus tercüme edilmiştir.

Gündelik Hayatta Muhacir Olmak

İnsanın nerede olduğu sorusuna aşırı ağırlık vermesi, otlakların sınırlarına dikkat etmek zorunda olduğu göçebe kabileler zamanından kalmadır.

Robert Musil, The Man Without Qualities (Musil, 1965, s.12)

Göç eden muhacirler belirli mekânlara yerleşmiş veya yerleştirilmiştir. Sınırları belirgin olan mekânlar varsa sınırlar arasında Michel Foucault'un deyimiyle panoptik yani gözetime dair bir uygulama vardır (Foucault, 2000, s.304). Michel De Certeau'nun kurduğu sistematik; mekânın kendisinden yükselen bakış, yabancı güçlerin gözlemleyebileceği, ölçebileceği, denetleyebileceği bir bakışı oluşturur. Üst otorite, baskın güç, kendine özgü bir strateji oluşturur. Bu strateji, sınırları belirli bir mekâna ihtiyaç duymaktadır (Certeau, 2009, s.110). Mekânın kendisi yaşam alanı etkileşim alanıdır (Çeğin, Tatlıcan, 2010, s. 314-318). Oyun alanının kurallarını, sınırlarını tek erk olarak strateji belirler. Mekânın kendisini, makale özelinden hareket ile zorunlu göç sonrası Türkiye olarak aldığımızda, çokkültürcülük ve bir arada yaşamın kutsandığı teorilerin "stratejik" bir uygulama olduğu benzerliği ortaya çıkacaktır. Ayrıca yine aynı teoriler vasıtasıyla muhacirlerin ve yerlilerin (agency) sürekli olarak denetlendiği, haklarında karara varılan, çeşitli düzenlemelere tabi tutulan bireyler olarak kabul edildiği görülmektedir. Fakat bu kabul "strateji"nin varlığını krize sokmaktadır. Şöyle ki;

Sınırları belirgin olan yaşam alanı üzerinde her ne kadar strateji "panoptik" bir rol üstlenmiş olsa da. Muhacirler strateji tarafından yadsınan aktörler olarak, "mekânsızlık" üzerinden, hesaplı bir eyleme başvurmuşlardır. Bu hesaplı eylemin adı "taktik" tir (Certeau, 2009, s.117). Taktikte, eylem alanı olarak yalnızca ötekinin mekânı kullanılır. Muhacirler ise tam da bu mekânsızlık üzerinden kendilerine özgü anlatılardan, damıtarak ürettikleri taktikler sayesinde, gelecek nesillere hayatı kolaylaştırıcı, yaşam haritaları sunmuşlardır. Muhacirler, bunu kendilerine ait ol-

Rukiye Hacıyeva'ya ait albümden; Rukiye Hacıyeva ve okul arkadaşları sene 1947.

mayan, onları tamamen içermeyen belli bir mülkiyete sahip erkin gözetiminde, aynı erkin açtığı çatlakları son derece hassas ve özenli bir biçimde kullanarak yapmaktadır. De Certeau'nun tabiriyle "taktik zayıfın sanatı" olmuştur(Certeau, 2009, s.116). Bu ise doğadaki bazı canlıların var olmak için büyük bir maharetle uyguladıkları simülasyonlar, hamleler ve oyunlarla benzerlik gösterir. Geçmişten bugüne uzanan zayıfların sanatı taktikler zinciri, dilsiz bellektir (Certeau, 2009, ss.116-118). Dilsiz bellek kendine özgü bir minör tarih üretir. Bu minör tarih kendi bağlamında bir arada yaşama yapılan vurgunun hakikatini sorgulamakta ve kendi geçerli gerçekliğinde ötekiliğin giderilmesine karşı durmaktadır. Şimdi Rukiye Hacıyeva ve Fatma Pehlivan'ın anlatılarıyla dilsiz belleğin anlatılar vasıtasıyla inşa edildiği minör tarihi incelemeye çalışalım.

Biz Bulgaristanlıydık, çocukluğumda şu anda olduğu gibi birçok Bulgar arkadaşım vardı. Orası bizim memleketimizdi. Her birimize birer isim verdiler. Benim adım mesela Bulgaristan'da Rukiye değildir. Başka bir şeydir. Sanyorum ki bizi ailemizde aldığımız kültürden koparmak istediler. Çünkü benim adım evde Rukiye, okulda başka bir şey. Olacak şey değil. İlk göçler başladığında babam oradan ayrılmak istemedi. Bizim Bulgaristan'da eğitim almamızı istedi. Çocuklar büyüsün mesleklerini ellerine alsınlar Türkiye'ye mecbur kalırsak gideriz dedi. Öylelikle biz orada kimliğimizi gizleyerek yaşadık. Türkçe konuşmuyoruz, yasak. Gerçek adımızı söylemiyoruz yasak, yasak bol⁴.

Anlatıda da belirtildiği gibi, memleketini Bulgaristan toprakları olarak belirlemiş olan muhacirler, göç öncesinde topraklarında yaşamaya devam edebilmek, hayatta kalabilmek için çevreye özgü taktikler geliştirmişlerdir. Bu süreç içerisinde öteki olandan sakınma, saklanma refleksi bir müddet devam etmiştir. Bu refleksler öncesinde etnik çeşitlilik bir ulus altında toplanabilirken sonrasında, ulusların hızla "etnikleştiği" dönemde, farklı olarak kabul edilen unsurların gizlenme süreci başlamıştır(Zizek, 1997). Ulus-devlet politikalarıyla oluşturulmaya çalışılan arı vatan- daş kurgusu, çatışma ortamı oluştursa da kültür ve anlatılar, zamana özgü sistemler kurgulayarak neslin korunmasını sağlayacak hesaplı eylemleri barındırmaktadır. Bu göçü, memleketlerini terk etmek olarak algılayan muhacirler, terk ettikleri diyarda kendi çevrelerinde mutlak anlamda bir uyumsuzluk olduğuna ikna olmamışlardır. Bulgar arkadaşlarının varlığından ve hala da onlarla bağlarını koparmamış olmalarından bunu kolaylıkla anlayabiliriz. Dolayısıyla Rukiye Hacıyeva Bulgaristan'da yaşadığı süre zarfında yakın ilişkilerinde bir uyumsuzluk ve uyuşamama hali olmadığını anlatmaktadır.

Uydurulan hayali tarafların uyumsuzluk yaşaması ulus devlet politikaları için makbul vatan- daşın üretimine giden yolun kendisidir. Böylece tek din, tek dil ve tüm aynılıklar üzerinden inşa edilen taraflara ideoloji yüklemesi ve kontrolü yapılır. Farklı ideolojilerin kontrolü Louis Althusser'e göre egemen ideoloji tarafından yapılmaktadır. Egemen ideoloji tüm her şeyi kapsayan evrensel küme mahiyetindedir (Althusser, 2002, ss.33-37). Bu genel formülde ise ulus-devlet politikaları egemen ideoloji formatındadır. Yine benzer vurguların yapıldığı Fatma Pehlivan'ın anlatısını inceleyelim.

Bulgaristan'dan ayrılmaya mecbur bırakıldığımızda babamın çok ağladığını hatırlıyorum. Ben o zaman küçüktüm yani on iki yaşlarında bir kız çocuğu hükümetin bizi istemediğini hatırlıyorum. Annemin ayrılırken Bulgar komşularıyla çok ağladıklarını bilirim. Babam çalıştığı işinden Türk olduğu için kovulmuş. Ben o zaman öğrendim Türk olmak ne demek.⁵

⁴ Rukiye Hacıyeva.

⁵ Fatma Pehlivan.

Fatma Pehlivan'ın albümünden; Kendisine göç yıllarını hissettiren bir fotoğraf olduğunu dile getirdi. Ailecek Bulgaristan'da çektiydikleri son fotoğraf, çocuklardan en büyüğü Fatma Hanım, on iki yaşında, sene 1954

Anlatıda geçen, öteki olma hâlinin yüklemesinin yine egemen ideoloji tarafından yapıldığına şahit olmaktayız. Anlatılarda da muhirciliğin arifesinde tecrübe edilerek öğrenilen Türk olma hâli, ötekilik, başkalık tanımlamasıdır. Fatma Pehlivan kendi çevresinde bu ayrımı hissedemezken Türk olduğu için babasının işten çıkarılmasıyla farklılığını hissetmiştir. Kendi sosyal yakın çevresinde bu türden bir mesaj almamış olma hali bireyler arasındaki ayrımın tepeden inme olduğunu göstermektedir. İnsanların ırksal bir ayrım yapmaksızın yakın çevre dostluklarını oluşturmaları bunun en büyük göstergesidir. Böylece Bulgaristan'dan ayrılış, topraklardan ayrılışın öyküsü olmaktan çıkmış, dostlardan yakınlardan ayrılışın sembolik "hafıza mekânı" (Nora, 2006, s.20-30) hâline dönüşmüş şeklidir.

Bu anlatılarda zorlama bir gayretle 'uyuşmazlık' tespit edilecekse şayet, hali hazırda farklılıkları ile beraber yaşayabilen insan gruplarında tespit edilmemelidir. Uyuşmazlığın kendisi ulus-devlette aranmalıdır. Çünkü

ulus-devlet, Arjun Appadurai'nin tanımlamasıyla toprağı ve kültürü ulusallaştırarak milliyetçi ideolojiyi yüceltmektedir (Appadurai, 2000). Ayrıca farklılıkların bütününe yabancı (alien) olarak, kültürlerin esnekliği dolayısıyla oluşan bir üst kültürün uyum hâlini, uyuşmazlık olarak kodlayıp, analiz etmekte ve bu bir üst kültürü tahliye etmeyi amaçlamaktadır. Zira modern devletler homojenleştirici ulus inşası politikalarıyla, yapılarındaki farklı nüfusu ortak ulusal kültüre evirmeye çalışırlar ki bu da toplumu asimilasyonun farklı bir boyutudur (Kalaycı, s.96). Bu durumda, yaşam alanlarını şekillendiren failler ve ürettikleri kültür yelpazesi neredeyse yokmuş gibi davranılmıştır.

Şimdi Rukiye Hacıyeva'nın Türkiye'de ve Bulgaristan'da öğretmenlik yaparken tecrübe ettiği mekânsal olarak farklı, fakat niteliksel olarak aynı paralellikteki anlatılarını inceleyelim.

Eğitimim sonunda, öğretmen olarak çalışmaya başladım. Öğretmenlik yaparken, müfettiş geldi, oturup dersi dinledi. Ders sonunda dersi işleme tarzıma hayran kaldığını belirtti. Sonra notumu vermek üzere tam adımı istedi. Benim soyadım Bulgar soyadına benzer, o zamanlar biz soyadımız ile anılırdık. Adımın Rukiye olduğunu söyleyince kafasını kaldırdı. 'Çok iyi bir öğretmensiniz, dilimizi de çok iyi konuşuyorsunuz, ama kusura bakmayın ne olur, ben size on puan verirdim. Fakat adınızdan dolayı tam not veremem. Teftiş memuru bunun hesabını bana sorar. Bu yüzden affınıza sığınarak sizi de beni de zora sokmayacak bir not veriyorum.' Dedi. İnsan o zaman hissediyor çocuğum, onlar seni görmek isteseler de kendilerinden gibi göremiyorlar.⁶

⁶ Rukiye Hacıyeva

Sene 1956, Rukiye Hacıyeva öğretmen olarak görev yapıyor. Kadınlara Bulgaristan'ın olanaklarının tanıtılması için rehberlik yaparken çekilmiş bir fotoğraf. Resmin tam ortasında kalabalığın önünde genç bir kadın olarak tebessüm ediyor. Rukiye Hacıyeva bu gezilerin hükümet tarafından düzenlendiğini belirtmiştir.

Anlatıda yer alan vaka, Bulgaristan'da resmi alanda öteki olmanın sıkıntılılarına işaret etmektedir. Anlatının aktörleri, tarafların sınırlarını kurgularken, anlatının aktardığı hakikatin bütünü dinleyicinin zihninde salınır. Muhacirler özelinde yapılan vurgu ile kendilerinin de başarılı olabileceği, fakat başarısının tescili ve takdirinin öteki olan yabancidan beklenmemesi gerektiği vurgulanır. Muhacirin öteki özelinde yaptığı analiz ise; yaptığından memnun olmayan, zararsız ama yabancı ve güven telkin etmeyendir. Zira Ernest Gellner'in de tabiriyle öteki birey mecburi bir milliyete aittir(Gellner, 1983, s. 35). Bu milliyet ise mecburi olarak inşa edilendir. Anlatıda da bunu görebiliriz, isminden dolayı bir inşa süreci yaşanmaktadır. Aslında Greenfeld'in sunduğu farklı bir bakış ile de ulus ve milliyetçilik fikri bir statü aracı olarak kullanılmaktadır. Eskiden aristokrasi ve zenginlik ya da kilise tarafından statü sağlanırken şimdilerde başka bir pratik dikkat çekmektedir. O da ulus ve milliyetçiliğin beyanı ile kazanılan statüdür(Greenfeld, 1992). Böyle bir süreçte anlatıların işaret ettiği ise ulus-devletin sahip olduğu, egemen ideoloji ya da söyleme yapılan eleştiri olabilir. Böylece uyumsuzluğun tek, vücut bulan, somutlaşmış, hissedilebilir mekanizması sembolize edilmiş olur ki bu da ulus devletin kendisidir. Zira anlatıda da bir müfettiş karakteri göze çarpmaktadır. Bu ise devletin ideolojisinin ete kemiğe bürünmüş halidir.

Yine Rukiye Hacıyeva'dan aktaracağım anlatı, Türkiye sınırlarında geçmektedir. Benedict Anderson'nun tanımlaması ile modern devlet koordinasyonu ile hayal edilen ulus fikri,-ki kendi deyimleriyle hayali bir cemaat olarak ulus- icat edilmiştir (Anderson, 2011, s. 160-173). Böylece farklı mekânlarda benzer paralellikteki tepkilerin varlığı, mekanik olarak ulusun icadına işaret etmektedir. Bu anlatı mekânsal olarak farklılık göstermiş olsa da Bulgaristan'da tecrübe edilen durumun bir benzeri niteliğindedir.

Rukiye Hanım'ın tahminine göre sene 1990. Türkiye'de bir öğrencisiyle bir kutlamada çektiği fotoğraf.

Ben öğretmenlik yapmaya başladım buraya gelince, öğretmen arkadaşlarım sürekli rekabet ediyor benimle. Memurlara dil maaşı veriliyordu. Ben de girdim sınavlara, İngilizcem vardır. İmtihani kazandım. Maaşımı aldım baktım eksik, sonrasordum niye eksik veriyorsunuz dedim. Muhacirlere böyle dediler. Ben dinler miyim bu safsatayı, neyse bir sürü uğraştan sonra paramın tamamını aldım. Ama tabi bir çoğumuz böyle ya da benzeri şekilde kandırılmıştır eminim.⁷

Anlatıda da belirtildiği gibi muhacirler her iki mekânda da kimi zaman dolaylı, kimi zaman dolaysız bir ötekilik hâli yaşamışlardır. Milliyetçilik EricHobsbawn'a göre dil etnik köken ortaklığının yanı sıra, ortak toprak, ortak tarih ve ortak kültürel özellikler ulus fikrinde önemli yapı taşlarıdır(Hobsbawn, 1995, s. 125-130). Muhacirler ise "ortak" olan yapı taşlarında yaşadıkları tecrübeler dolayısıyla "yoksun" kalmışlardır. Her iki toprak parçası üzerinde de arada kalmışlığın sembolü niteliğindedirler. Çünkü her iki kara parçasında herhangi bir ortak

kültüre ait olamamışlardır. Anlatılara göre rekabet duygusu, gruptan dışlanma, güvensizlik, başkalık (alterity) hâli ile ötekiliğin (otherness) yüklemesi yapılmıştır. Hâli hazırda devam eden bu süreç muhacirlerin kendine özgü bir kültür üretmesine sebep olmuştur.

Üretilen bu kültür anlatılar ile desteklenirken karşılaşılan durumlara özgü taktikler geliştirilmiştir. Anlatılar muhacirliğe özgü kimliğin inşasına yardımcı olurken, tarafların sınırlarını belirlemekte etkin rol oynamaktadır. Yeni nesiller anlatıların hatırlamada araç haline dönüşmesiyle, hiç bilmedikleri toprakları, evleri, insanları tanı, bilir ve özler hâle gelebiliyorlar. Bilmedikleri bir yere olan özlemleri nasıl mümkün oluyorsa, bildikleri yaşam alanında öteki olarak hissetmeleri normalleşen bir grup mantalitesi hâline dönüşmektedir. Bu başkalaşım ile kendilerini hiçbir yere ait hissetmemektedirler. Böylece mekânsızlık üzerinden "taktik üretme sanatı" gelecek nesillere aktarılarak devam etmektedir.

Bulgaristan'a gitmez miyim, fırsatını bulduğumda ordayım! Orada öğretmen arkadaşlarımızla oluşturduğumuz bir matine vardır. Yani grup işte, Bulgar, Türk karışık bunu söylemek bile ayıp geliyor. Ben gittiğimde sevdiğim Bulgar arkadaşımda kahrım. Hükümetler savaştı, biz dostluğumuzu koruduk. E, Aynı şeyleri seviyoruz, beğeniyoruz aynı şeylere ağlıyoruz. Ne farkımız varmış.⁸

Ayrımın ve 'uyuşmazlık' ortamının ulus-devlet politikaları ile yakından ilişkili olduğunu gösteren, hakikatte durumun farklı olduğu ve insanların ırksal bir ayrım yapmaksızın dostluklarına devam ettikleri gözlenmiştir. Ne ortak toprak parçasına ait olmak ne de ırkların ortaklığı değil, kültürlerin yakınlığı, ve uyumu dikkat çekici olarak rol oynamaktadır. Kültürün ve bireylerin çift yönlü etkinliği onların gündelik hayatlarını oluştururken insanlara dair yakınlıkların da benzer kültür ve kimlik üzerinden kurgulandığını görmek mümkün. Böylece yakınlık benzer alışkanlıklardan hareket ile oluşturulur.

⁷ Rukiye Hacıyeva

⁸ Rukiye Hacıyeva

Yakınlık, aynılık, güven anlatılar vasıtasıyla inşa geçmişten referans ile 'şimdi' içinde yeniden kurgulanırken mesafe, yabancı, öteki ve düşman da benzer pratiklerin sonucunda belirlenir. Mecburi göç ve muhacirlik sonucu ve devamlı aidiyet sorunu da günümüze dek taşınan kodlar ile gelişir ve devamlılığını anlatılar ile sağlar. Bu anlatılar vasıtasıyla doğulan büyülen yer daima özlenir. Oradaki dostluklar aranır hale gelir. Öncesinde ayırım ve ötekiliği besleyen devlet ideolojisi sonraları farklılığın güzelliğine atıf yapsa da acı tecrübeler yaşamış muhacirler bu türden bir pratiği benimsememişlerdir. Yaşadıkları göç tecrübesi ve mağduriyetle devletlere yönelik bir mesafeyi ve güvensizliği daima barındırırlar. Bu mesafe ve güvensizliği gelecek nesillere aktarmaktan geri durmayarak bunu yaparlar. Nitekim buna örnek olarak Hüseyin Pehlivan'ın torununa nasihatı verilebilir.

1980'li yıllarda dedeme üniversitedeki hareketleri anlatırdım. Dedem zeki bir adamdı. Beni uzun uzun dinledi sonra dönüp "oğlum devletle oyun olmaz. Buraları terk etmek zorunda kalırsın. Yapma çocuğum, sen tahsilini tamamla" dedi.⁹

Devlete yönelik daimi bir mesafeyi gerekli görüyorlar ve bunu torunlarına aktarıyorlar. Mesele bir bedel ödemeye gelince ise yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalmakla eşleştiriliyor. Muhacirler

belki de diğer göçmenlerden farklı olarak -göç hikâyeleri münasebetiyle- toplum içerisinde daima tetikte ve süreci takip ederek en doğru hareketi yapmaya dair bir taktik geliştirmişlerdir. Tıpkı Fatma Pehlivan'ın ilk ikamet alanları olan Sivas'ı terkederek İzmir'e göç etmeleri gibi.

Rukiye Hanım ve öğretmen arkadaşları, göçten önce, Bulgaristan.

Fatma Pehlivan ve eşi İzzet, 1965

⁹ L.Pehlivan

Sivas'a gönderildiğimizde, ilk gecemizi unutamam, nasıl pis bir eve yerleştik tarif edemem. Annem uğraştı durdu temizlemek için, yardım yok, beş parasızsın, Türkçe konuşman onlara benzemiyor. Bazı geceler camlarımızı taşlarlardı. 'Gavurlar, defolun!' diyorlardı. Ömrümüz boyunca kovulduk yaşadığımız ve yaşamak zorunda olduğumuz yerden, o günlerden kalmadır ben de, hiçbir yere gitmek istemiyorum. Babam sağ olsun "böyle olmayacak" dedi. Bizim memleketimize benzeyen bir yer aradık. Üzüm bağları var dediler İzmir'de tası tarağı toplayıp İzmir'e yerleştik. Başımızdan böyle bir iş geçtiği için şimdi yeni yerler, yeni insanlar tanımak istemiyorum. Bu yüzden yabancı yerlerde, yabancı insanlarla ilk geceler beni hala çok ürkütür.¹⁰

Fatma Pehlivan'ın hikâyesinde de gördüğümüz gibi muhacirliğin tanımı ve yeni bir yere yerleşmenin sıkıntıları beyan edilmiştir. Memleketlerine benzer bir yeri aramışlardır. Muhacirler, kendi memleketlerine benzer, kendileri gibi olan insanlarla bir arada olmaya gayret edip, yaşam alanlarını ona göre seçmektedirler. Öncesinde kendisine hakaret edilerek ikinci sefer göç etmeye mecbur bırakılan bir bireyin ise kültürel çeşitliliğin güzelliğine inanması hayli güç görünmektedir. Kaldı ki bu kültürel çeşitlilik ekonomik menfaatler uğruna kullanılan bir araç haline dönüştürüldüyse.

Bir gece kaçır gibi memleketimizi terk ettik. Neyimiz var neyimiz yok sattık. Üç kuruşa sattık kıymetli taşıyamadığımız eşyalarımızı... Güzel bir evimiz, topraklarımız vardı. Hükümet resmen bizi soydu. 1989 sonlarına doğru halkta da Türklere karşı bir karşıtlık gelişti. Anlayacağın çocuğum memleketimiz bize... Biz memleketimize yabancı olduk. Apar topar mecburen çıktık Bulgaristan'dan. Sanki burada farklı mıydık? Hayır, biz burada da rahat edemedik.¹¹

¹⁰ Fatma Pehlivan

¹¹ Rukiye Hacıyeva

Sonuç olarak anlatılara göre gruptan dışlanma, güvensizlik, başkalık (alterity) hâli ile kültürel anlamda bir ötekiliğin (otherness) yüklemesi yapılmıştır. Hâli hazırda devam eden bu süreç muhacirliğin kendine özgü kültürünü üretmiştir. Üretilen bu kültür anlatılar ile desteklenirken, karşılaşılacak durumlara özgü taktikler geliştirmiştir. Anlatılar muhacirliğe özgü kimliğin inşasına yardımcı olurken, tarafların sınırlarını belirlemede etkin rol oynamaktadırlar. Bir sonraki nesle aktardıkları bilgiler ile çocukları ve torunları hiç bilmedikleri toprakları, evleri, insanları tanır, bilir ve özler hâle gelmektedirler. Ve kendilerini hali hazırda yaşadıkları mekâna ait hissetmeyen bu bireyler sürekli olarak bir temkinli davranmaktadırlar. Bunun en büyük sebebi ise göçten önce ve sonra yaşadığı toplum içerisinde öteki olarak görülmesidir. Bilmedikleri bir yere olan özelemleri nasıl mümkün oluyorsa bildikleri yaşam alanında öteki olarak hissetmeleri normalleşerek kabul edilen bir grup mantalitesi hâline gelmiştir.

Anlatıların kurduğu hakikatler toplumun tamamı ile bir uyumun imkanını sorgulamaktadır. Bununla beraber çatışma olarak kabul gören anlatıların aksine muhacirler göç öncesi topraklarındaki Bulgar arkadaşlıklarına özlem duymaktadırlar. Öncesinde bu pratikleri yaşayan muhacirlerin tepeden inme pratikler zinciri ile şu anda yaşadığı topraklardaki bireyleri ve devlet politikalarını benimsemesi olanaksız görünmektedir. Buna bağlı olarak da gündelik hayatlarındaki tercihleri farklılaşmaktadır. Tercihlerdeki farklılığın ve 'aksi' seslerin, tepeden inme bir kabul ile ulus-devlet politikaları sebebiyle 'uyuşmazlık' olarak kodlanması ve uyumlu hâle getirilmesi gereken patolojik bir vaka olarak belirlenmesi, teori düzleminden öteye geçemeyebilir. Bu şekilde bir değerlendirme ulus-devletin gözlüğü ile sosyal yapıyı değerlendirmedir. Dolayısıyla uyuşmazlık olarak kodlanan parçalar, ait oldukları bütünde, hayatı kolaylaştırıcı ve hayattaki farklı bir uyuma işaret eder.

Ulus devlet özelinde, toplumu oluşturan her unsurun büyük bir uyum ile yaşayabilmesi durumu söz konusu değildir, zira grup mantalitesinin ürettiği kimlik, başka bir kimliğin reddedilmesi ile kendini inşa etmek zorunda bırakılmıştır. Muhacir kimliğinin inşası da ulus-devlet politikalarının acı yaptırımları sonucu göç ettikleri topraklar ve yerleştikleri topraklardaki üzüntü, sevinç, kırgınlık, umutsuzluk hâlleri bütünü içerir. Süreç içerisindeki karşılaşmalar ve etkileşimler sayesinde muhacirlere ait kültür inşa edilerek, anlatılar ile gelecek nesillere kimlik yüklemesi yapılmaktadır. Bireyler sahip oldukları kimlik, dolayısıyla yaşadıkları yeri, tercihlerini ve alışkanlıklarını şekillendirmektedir. Bu durum ideal anlamda uyum ya da uyumsuzluk olarak incelenmeye tabi tutulmamalıdır. Kendine özgü olağan bir süreçtir.

Şimdi biz Bulgaristan'da da burada da yaşadığımız yerli olamadık. Buradaki insanlar bize farklı gözle baktı. Bulgaristan'dakiler farklı baktı. Oradaki yakın çevremi kastetmiyorum. Çünkü hala Bulgaristan'a giderim orada Bulgar dostlarımla evinde kalırım. Onları tercih ederim. Onlarla yakınınız yani.¹²

Farklı grup mantalitetlerinin olması dolayısıyla biz ve öteki kimlik oluşumu doğal bir süreçtir. Benzer yaşama pratikleri ile bireyler kendilerine yakın olan grubu tercih ederler. Böylece zorunlu bir şekilde ayrıldığı topraklardaki dostlukları daima mesafe olarak uzak ama yaşamsal pratikler açısından yakındır. Hali hazırda yaşadığı mekânı tercih ederken de Bulgaristan'daki dostluklara has özelliği aramaktadırlar. Kendileri gibi aynı pratiği yaşamış insanlarla beraber olmayı tercih ederler. Bu yüzden 'göçmen mahallesi' sıkça rastladığımız unsurlar haline gelmiştir.

İnsan tabii ister istemez kendi gibi olanlarla yaşamak istiyor. Biz de bu sebepten buraya taşındık daha iyi bir ortam, torunum bizim gibi göç ile gelmiş muhacirlerin çocuklarıyla oynuyor burada. İyiyiz yani çok şükür, eski oturduğum muhit iyi değildi... Fakat burada böyle yaşasak da, ben Bulgaristan'ı hep çok özliyorum... Aklım, gönlüm orada kaldı.¹³

¹² Rukiye Hacıyeva

¹³ Rukiye Hacıyeva

Anlayacağın çocuğum memleketimiz bize... Biz memleketimize yabancı olduk. Apar topar mecburen çıktık Bulgaristan'dan. Sanki burada farklı mıydık? Fatma Pehlivan ve ailesi İzmir,1978

Anlatıların kurduğu hakikatler ulus-devlet algısıyla toplumun tamamı ile bir uyumun imkânını sorgulamaktadır. Bununla beraber çatışma olarak kabul gören çeşitlilikler, grubun değiştirilmesi mümkün olmayan, dirençli farklılıkları olarak çokkültürcülük projesine rağmen kendisini kabule zorlamaktadır. Çokkültürcülük ise ekonomik olarak ulus devletlerin ihtiyacını karşılayan yeni bir proje niteliğindedir. Kaldı ki çokkültürcülüğün gerekliliği farklılıkların tespiti, deşifre edilmesiyle mümkün olmaktadır. Ayrıca merkeze ait tek bir kültürün kabul edilmesinin üzerinden farklı kültürlerle çokkültürlü denmektedir. Deşifre edilen farklılıkları yegâne güç olan ulus devlet uyumsuzluk olarak kodlar. Bu işlem ise ulus devletin çıkarlarına yönelik bir adım gibidir. Çıkarlara yönelik bu yeni işlemin adı ise bir yanıla ekonomiyi kurtaran çokkültürcülük projesidir. Meselenin ilk olarak bir ekonomi dergisinde geçmesi ise hayli manidardır.

Kaynakça

- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler*. Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- Appadurai, Arjun, "The Ground of the Nation State: Identity, Violence and Territory", U. H. Kjell Goldmann içinde, *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*, Routledge, London 2000, s.129-142.
- Dirlik, Arif, *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Foucault, Michel, *Entellektüellerin Siyasi İşlevi*. Çev. Ferda Keskim, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, New York, 1983.
- Greenfeld, Liah, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.
- Hobsbawn, Eric J., *Milletler ve Milliyetçilik. Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akınhay, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kalaycı, Hüseyin, "Etnisite ve Ulus Karşılaştırması", *Doğu Batı* (44), 2008, 91-114.
- Michel De Certeau, "Gündelik Hayatın Keşfi-I.", Çev. L. A. Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

Musil, Robert, *The Man Without Qualities*, Capricorn Books, NewYork,1965.

Nora, Pierre, *Hafıza Mekânları*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Tatlıcan, Ümit- Çeğin, Güney, “Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi içinde*, der. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tathcan İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 314-318.

Yıldız, Ahmet, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Zizek, Slavoj, “Multiculturalism, Or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism”, *New Left Review* (225), 1997, s. 28-51.

Doytcheva, Milena, *Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Touraine, Alain, *Eşitlik ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.